

осуществляется в учебное и внеучебное время с целью самореализации личности старшеклассника, формирование его активной жизненной позиции, воспитание культуры межнационального общения и привлечения к практическому участию в европейских инициативах. Установлено, что применение исторического опыта детского и молодежного движения имеет научное и практическое значение для эффективной его реализации в новых социокультурных условиях.

Ключевые слова: детское общественное объединение, детское и молодежное движение, евроклуб общеобразовательного учебного заведения, клуб интернациональной дружбы.

PODCHERNIAIEVA NATALIA. *Development of euroclubs at general educational institutions and its background.*

The article presents classification of different approaches to periodization of children's movement. Characteristics and features of international friendship clubs influence on the emergence of Euroclubs are described. The essence of Euroclub at a comprehensive educational institution as a kind of children's public association, which activity is based on principles of voluntariness and personal orientation, and held in educational and extra-curricular time with the aim of senior pupil's personality self-realization, formation of his/her active life position, education of the culture of interethnic communication and involvement in practical participation in European initiatives. It has been determined that historical experience of children's and youth movement has a scientific and practical significance for its effective implementation in new socio-cultural conditions when taken into account.

Key words: euroclass at general educational institution, children's and youth movement, children's public association, international friendship club.

УДК 37.04:374

Розвадовська Т. В.

НАСТАВНИЦТВО ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті здійснено характеристику й визначено особливості такого педагогічного поняття як наставництво. Розглянуто феномен наставництва в історико-педагогічному контексті: від античних часів до сьогодення. Представлено та проаналізовано основні програми наставництва за якими працює громадська організація «Big Brothers Big Sisters of America» у Сполучених Штатах Америки. Розкрито зміст програм по впровадженню ідеї наставництва в Україні. Деталізовано підходи до значення та впливу особи наставника на формування особистості дитини, її ціннісних орієнтирів. Проаналізовано законодавчі акти України щодо наставництва дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Виокремлено основні проблеми дітей, що виховуються в інтернатних закладах.

Ключові слова: наставник, наставництво, дитина – сирота, виховання, програма наставництва.

Сучасні демократичні трансформаційні процеси в Україні пов'язані з оновленням всіх сфер життя суспільства. У першу чергу створення здорового та освіченого суспільства. Відомо, що формування здорового суспільства залежить від виховання дітей та молоді. Проте не всі діти мають однакові можливості. Відомо, діти – сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, які виховуються в інтернатних закладах, часто відстають у розвитку від дітей, що виховуються у сім'ї. Насамперед, таке відставання обумовлено відсутністю постійних емоційних зв'язків із значущими дорослими особами, які відіграють важливу роль у формуванні світогляду дитини, її ціннісних орієнтирів, культури, моральності та просоціальності. Крім того, вихованці інтернатних закладів, як правило, мають викривлене розуміння сімейних цінностей, соціальної взаємодії, спілкування тощо.

У 2016 році був прийнятий Закон «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно правових умов соціального захисту дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо наставництва. 4 липня 2017 року Кабінет Міністрів України видав постанову «Деякі питання здійснення наставництва над дитиною», у якій зазначається, що наставником може бути особа, яка пройшла курс підготовки та отримала висновки про те, що провадити діяльність з організації наставництва. Відповідно, актуальним постає питання навчання та підготовки наставників для дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

У сучасних наукових дослідженнях є багато визначень наставництва. У літературі, наставництво, в основному розглядають як елемент неперервної освіти, яка потрібна для становлення молодого фахівця. Зокрема, зарубіжні дослідники (А. Гаргреавес (A. Hargreaves), М. Фуллан (M. Fullan), А. Франке (A. Franke), К. Скамп (K. Skamp), П. Гудзон (P. Hudson)) та інші, зосереджують свою увагу на наставництві викладачів вищої школи та вчителів. Вплив поведінки наставника на якість наставництва досліджували В. М. Годшалк (V. M. Godshalk), Дж. Дж. Сосайк (J. J. Sosik). Елементи наставництва та поради для наставника висвітлювали у своїх працях В. Бред Джонсон (W. Bred Johnson) та Чарльз Р. Рідлі (Charles R. Ridley).

Серед вітчизняних науковців можна виділити Н. Гаврилів, яка досліджувала наставництво як інструмент сучасної освіти. Науковець зазначала, що відносини між викладачем та студентом потребують вдосконалення і розглядала наставництво як провідний інструмент взаємодії. М. Морозова у своєму дослідженні приділяла увагу наставництву як процесу формування особистості молодого спеціаліста. Наставництво в Україні як технологію супроводу дітей – сиріт та дітей, які залишились без батьківства, досліджувала З. Бондаренко. Також питання розвитку процесу наставництва, функції наставника, відносини наставника та молодого спеціаліста досліджували В. Андрущенко, В. Олійник, Н. Ничкало та інші.

Аналіз літератури, результатів останніх наукових досліджень свідчить, що наставництво частіше розглядають у контексті становлення особистості молодого фахівця, який починає свій професійний шлях. Разом з тим, проблема наставництва та підготовки наставників для дітей сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, майже не представлена та потребує більш ґрунтовного вивчення.

Тому *метою нашої статті* стало здійснення аналізу наставництва як педагогічного феномену в історично – педагогічному контексті та деталізація змісту сучасного етапу розвитку наставництва в Україні та світі.

Для того, щоб здійснити історико-педагогічний аналіз такого поняття як «наставництво», потрібно проаналізувати підходи до трактування цього терміну.

Поняття «наставництво» в Україні та світі почали використовувати відносно не так давно, але, воно має більш глибокі історичні коріння.

У тлумачному словнику української мови «наставник» визначається як «той, хто дає поради, навчає» [4, с. 315]. А «наставництво» трактується як «діяльність, що полягає в поданні допомоги порадами, навчанням» [5, с. 697]. У посібнику «Наставництво крок за кроком. Посібник для небайдужих дорослих» наставником називається турботливий дорослий друг, який стає для дитини чи підлітка значущою людиною, яка хоче і може присвятити їй свій час, знання та сили. А «метою наставництва вбачається підготовка дитини – сироти до самостійного життя шляхом розвитку її потенціалу, впевненості у власних силах, визначення життєвих цілей, формування людських взаємовідносин, культурних, моральних та духовних цінностей» [3, с. 8].

Енциклопедія «Британіка» визначає «Наставництво» (англ. Mentoring) як професійні взаємовідносини між старшим та молодшим співробітниками, метою яких є допомогти оволодіти професійними навичками та зарадити у разі виникнення певних соціальних та особистих проблем. Як правило такі відносини є неформальними та передбачають тривалу комунікацію [12].

Таким чином, наставництво, у першу чергу, трактується як відносини між більш та менш досвідченою людиною, у яких більш досвідчена передає свої знання, як професійні, так і знання особистого характеру, які стосуються особистісного розвитку та набуття соціальних компетенцій.

Перші згадки про наставництво містяться у Гомерівській поемі «Одиссея». На час своєї подорожі Одисей доручає виховання сина Телемаха своєму мудрому та довіреному радникові на ім'я Ментор [14]. Загалом, наставництво, як форма виховання, була досить поширеним явищем у Стародавній Греції. «Ідеалом людини, у древніх греків, вважалась всесторонньо розвинена особистість. Під всесторонньо розвиненою особистістю вони розуміли людину, яка була розвинена фізично, духовно та розумово. Зазвичай, діти та молоді люди виховувались домашніми вчителями – наставниками. Вважалось, що найкраще виховання відбувається через приклад та пораду наставника. Як правило, стосунки учня та наставника тривали все життя, вони вдвох могли виходити навіть на поле бою. Наставник повинен був бути прикладом для молодої людини, яка спостерігала за його мовою, манерою спілкування, переймала його соціальні та духовні установки, у свою чергу наставник ніс відповідальність за учня та його виховання.

У 750 – 650 рр. до н. е. за допомогою наставників виховували грецьку аристократію. Наставником, як правило, був батько або друг родини, який не брав оплати за свою діяльність через усвідомлення свого виховного обов'язку перед суспільством. У свою чергу, учень мав бути дуже уважним і доводити те, що він вартий свого наставника. Крім передачі свого життєвого досвіду, наставник навчав свого вихованця грамоті та математики» [7, с. 29].

Відомо, що наставником Олександра Македонського був знаменитий філософ Стародавньої Греції – Аристотель, який навчав його моралі, мистецтву, риториці, медицини та поезії.

Таким чином, вихованню та освіті дітей у Стародавній Греції приділяли особливу увагу. Наставник користувався великою повагою і деколи його називали «другим батьком».

У Єгипті III тис. до н. е. існував інститут «сімейної школи»: чиновники, воїни чи жерці особисто готували своїх синів до майбутньої професії, з часом у таких сім'ях почали з'являться учні зі сторони. «Таким чином підготовку до майбутньої професії проходили не тільки сини, але й інші діти, відповідно отці ставали наставниками для них» [7, с. 35].

У Індії з II – I ст. до н. е. існували школи для вищих каст. «Учні, як правило, жили у будинку вчителя, де він на особистому прикладі навчав їх чесності, вірності вірі та слухняності. Крім того, навчання включало у себе завчання Вед та елементів математики, історії, етики, астрономії, граматики філософії» [7, с. 21].

Наставництво у часи Середньовіччя наставництво втілювалось у стосунках майстер – учень, де досвідчений майстер передавав свої професійні знання молодшому поколінню.

Для України наставництво є досить характерним явищем ще з дохристиянських часів. Відомо, що кумівство один із найпоширених інститутів на теренах України. «Своїм корінням він сягає часів матриархату, коли всі народжені діти вважались причетними до матері, а їх брати повинні були взяти на себе опіку. Загалом, кумівство – це різновид духовної спорідненості, який спрямований на опікування дітьми. З приходом християнства інститут кумівства використовувався в обряді хрещення. Таким чином, хрещених батьків в Україні ще називають кумами» [2, с. 257-258]. «Згідно традицій хрещені батьки шанувались на рівні з рідними і зобов'язувались піклуватись про хрещеників та виховувати їх, якщо вони осиротіли» [1, с. 24].

Елементи наставництва є досить у помітними у діяльності української скаутської організації «Пласт». Відомо, що старші пластуни і пластунки брали на себе опіку над молодшими. Зазвичай старші пластуни, один або двоє вибудовують наставницькі стосунки групою юнаків через часті зустрічі або спільний побут [6].

На теренах колишнього СРСР наставництво розвивалось у системі професійно – технічної освіти, а також на виробництві. Наставництво розглядалось як поєднання навчання професійних навичок та наслідування цінностей тогочасного суспільства. Наставники повинні були впливати на формування комуністичного світогляду, моралі, активної життєвої позиції. Наставниками могли стати передові представники колективу. Інститут

наставництва повинен був впливати на становлення всесторонньо розвиненої особистості у трудовому колективі на засадах комуністичної ідеології [8].

Зі становленням соціальної роботи у 20-х роках ХХ століття у США виникає практика наставництва. У 1902 році з'являється організація «Big Brothers Big Sisters of America» яка об'єднала добровольців – наставників різних категорій дітей, таких як діти – сироти, діти, що перебувають у конфлікті з законом, невиліковно хворі діти, діти військовослужбовців та діти з неповних сімей [17]. На даний момент в організації діє декілька програм наставництва:

1. Наставництво на базі громади (Community-Based Mentoring) – дана програма передбачає наставницькі відносини один – на – один. Наставник та підопічний проводять час разом на прогулянках, влаштовують походи до музеїв, слухають музику, розмовляють тощо. Як правило, наставник та підопічний зустрічаються ввечері або розроблять графік зустрічей, який би влаштовував обох. Дана програма розроблена на твердженні (яке підтверджено численними дослідженнями), що, якщо діти мають гідний приклад для наслідування, то вони краще вибудовують стосунки із оточуючими, краще вчаться у школі, менш схильні до вживання наркотичних речовин та алкоголю [11].

2. Наставництво для дітей військовослужбовців (Mentoring for Military Children). Місія цієї програми – змінити життя дитини. Діти військовослужбовців відносяться до тієї категорії дітей, які потребують дорослого друга – наставника, оскільки батьки таких дітей приймають участь у бойових діях. Наставниками для них можуть бути як і колишні військовослужбовці, так і цивільні. Організація «Big Brothers Big Sisters of America» надає підтримку не тільки дітям, але й їх сім'ям та самим наставникам.

3. Програма «Big in Blue» - має на меті залучення поліції до наставництва. Наставництво відбувається один – на один. Дана програма передбачає спілкування молоді з поліцією. Створення міцних та довірливих стосунків між правоохоронними органами та сім'ями [10].

4. Наставництво у школі (School-Based Mentoring). Дана програма має меті допомогти дитині відкрити та реалізувати свій потенціал у школі. Наставниками у такій програмі, в основному, виступають вчителі, які присвячують свій час дітям чи окремі дитині після шкільних занять за згодою батьків. Як правило, вчителі допомагають дитині із домашнім завданням, разом займаються спортом у тренажерних залах, грають в ігри тощо [15].

5. Наставництво дітей, батьки яких перебувають у пенітенціарних установах (Mentoring for Children with Incarcerated Parents). Діти, батьки яких перебувають у пенітенціарних установах особливо потребують допомоги. До наставництва таких дітей часто залучають представників місцевих релігійних організацій, які створюють для дитини середовище стабільності та безпеки, щоб вони розвивались як відповідальні молоді особи [14].

За результатами дослідження організації «Big Brothers Big Sister of America», діти які регулярно зустрічаються зі своїми наставниками на 27% менше вживають алкогольні напої, на 47% є менш схильними до вживання наркотичних речовин, 55% з них вступають у вищі навчальні заклади, 78% беруть участь у волонтерській діяльності, 90% - зацікавлені у тому, щоб стати наставником для

іншої дитини, 100% з них готові займати лідерські позиції [9]. Таким чином, дане дослідження свідчить про важливість наставництва та ключову роль наставника у формуванні ціннісних орієнтирів у дитини.

Саме досвід організації «Big Brothers Big Sister of America» був основою для створення програми наставництва для дітей – сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав, в Україні. Так, у 2009 році ГО «Одна Надія» та підтримки альянсу «Україна без сиріт» та комісії УГКЦ у справах родини запроваджується проект наставництва, який, з часом поширюється по всій території України. Зокрема у Львові, проект наставництва діє з 2014 року. У 2016 році розпочався проект «Освіта долає бар'єри», мета якого створити рівні освітні можливості для дітей – сиріт, напівсиріт, дітей позбавлених батьківського піклування, дітей із соціально – незабезпечених сімей, що навчаються у школах – інтернатах. Даним проектом передбачається персональне наставництво (один – на – один), яке сприятиме розвитку особистості дитини, формуванню цінностей та допомогу у підготовці до вступу у ВНЗ. Активно залучаються студенти вищих навчальних закладів у якості наставників для дітей – сиріт та дітей, що позбавлені батьківського піклування. За підтримки організацій «Omnis» (США) та «Sublimitas» (США) у тісній співпраці з проектом наставництва «Одна надія» та комісією УГКЦ у справах родини організуються навчальні тренінги для майбутніх наставників. Після проходження навчання, студенти стають наставниками для дітей з львівської загальноосвітньої школи-інтернату № 2. Щороку кількість студентів, які бажають долучитись до проекту та стати наставником – збільшується, що свідчить про формування активної громадянської позиції та розуміння своєї відповідальності перед іншими у студентів вищих навчальних закладів.

Крім того, у 2016 році, у Львові, за підтримки БО «Львівська освітня фундація» та Центру опіки сиріт запроваджується програма наставництва для дітей героїв АТО під назвою «Старший брат». Основні напрямки програми: допомога у виконанні домашнього завдання, організація змістовного дозвілля та охорона здоров'я, особлива увага приділяється консультаціям дитини у психолога. За зразок була взята програма «Наставництво для дітей військовослужбовців» організації «Big Brothers Big Sister of America».

Таким чином, наставництво як педагогічний феномен має глибокі історичні коріння, що передбачає не тільки академічне навчання, але й виховання дитини. Для наставництва характерним є виховання через власний приклад, передачу життєвого досвіду, засвоєння цінностей дитиною відбувається через спостереження за своїм наставником. Тому важливою складовою реалізації наставництва є навчання та підготовка наставника до діяльності. Програми наставництва активно використовуються по всьому світі, що доводить їх актуальність.

До перспектив наших наукових розвідок належить: ґрунтовний аналіз програм підготовки наставників для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до своєї діяльності; визначення критеріїв успішної підготовки наставників; можливості залучення студентської молоді до програми

наставництва дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та виявлення виховних впливів даного виду волонтерської діяльності.

Використана література:

1. Висоцький О. Ю. *Історія української культури: Навчальний посібник.* / О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: НМетАУ, 2009. – 130 с.
2. Колтунов О. Ю. *Історія української культури : навч. посібник* / О. Ю. Колтунов, О. О. Уварова. — Одеса : ОНМедУ, 2011. — 316 с.
3. *Наставництво крок за кроком. Посібник для небайдужих дорослих* / [О. Смаль, І. Сацюк, В. Андросова та ін.]. – К.: Відділ соціальних питань Патріяршої курії УГКЦ за підтримки благодійного фонду "Реновабіс", 2014. – 80 с.
4. *Новий тлумачний словник української мови* / [уклад. В. Яременко та ін.]. — К. : Аконт, 1999. — 912 с.
5. *Словник української мови: в 11 тт.* / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда, Т.11. — К.: Наукова думка, 1970. - 1980 с.
6. *Жданович Ю. М. Організаційно – педагогічні засади виховного процесу у скаутській організації Пласт: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. : спец. 13.00.07 "Теорія і методика виховання"* / Жданович Юлія Миколаївна – Київ, 2004. – 24 с.
7. *История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX в. : учебное пособие для педагогических учебных заведений* / Под ред. академика РАО А.И. Пискунова. — М. : ТЦ «Сфера», 2001. — 512 с.
8. *Смольникова Н. С. Наставничество как социальный институт коммунистического воспитания : дис. канд. филол. наук : 09.00.02* / Смольникова Нина Сергеевна – Свердловск, 1984. – 162 с.
9. *Одна Надія [Електронний ресурс] // Про нас. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://onehope.com.ua/our-team/>.*
10. *Big in Blue [Електронний ресурс] // Big Brothers Big Sisters of America. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbbs.org/programs/>.*
11. *Community-Based Mentoring [Електронний ресурс] // Big Brothers Big Sisters of America. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbbs.org/community-based/>.*
12. *Mentoring [Електронний ресурс] // Encyclopaedia Britannica – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/topic/mentoring#ref324097>.*
13. *Mentoring for Children with Incarcerated Parents [Електронний ресурс] // Big Brothers Big Sisters of America.. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbbs.org/programs/>*
14. *Nickols F. Mentor, Mentors and Mentoring // www.home.att.net/~nickols/mentor.htm - 2007. – 12.12.*
15. *School-Based Mentoring [Електронний ресурс] // Big Brothers Big Sisters of America.. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbbs.org/programs/>.*
16. *114 Years of History [Електронний ресурс] // Big Brothers Big Sisters of America. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bbbs.org/history/>*

РОЗВАДОВСКАЯ ТАТЬЯНА ВИКТОРОВНА. *Наставничество как педагогический феномен. В статье осуществлена характеристика и определены особенности такого педагогического понятия как «наставничество». Рассмотрено феномен наставничества в историко – педагогическом контексте: от античности до современности. Представлено и проанализировано основные программы наставничества, по которым работает общественная организация «Big Brothers Big Sisters of America» в Соединенных Штатах Америки. Раскрыто содержание программ по внедрению идей наставничества в Украине. Детализировано подходы к значению и влиянию личности наставника на формирование личности ребенка, его ценностных ориентиров. Проанализировано законодательные акты Украины относительно наставничества детей – сирот и детей, лишенных родительской опеки. Выделены основные проблемы детей, воспитывающихся в интернатных учреждениях.*

Ключевые слова: наставник, наставничество, ребенок-сирота, воспитание, программа наставничества.

TETYANA ROZVADOVSKA. *Mentoring as an Pedagogical Phenomenon. The paper presents the concept of mentoring. The author analyzes such basic pedagogical notions, as «mentor» and «mentoring»; investigates the main aspects of mentoring during the history: from ancient civilization to our days; considers and analyzes the main programs of mentoring in «Big Brothers Big Sisters of America» organization. The author is submitters the main programs of mentoring in Ukraine; grounders value and effect of mentor to the child, specially for orphans and children deprived of parents care; analyzes the legislative acts of Ukraine aimed at supporting of orphans and children deprived of parental care; emphasizes the main problems of children, whom upbringing at the boarding school and orphanage.*

Keywords: mentor, mentoring, upbringing, orphan child, program of mentoring.

УДК 378.159.923

Снівак Я. О.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ: МІЖДИСЦИПЛІНАРНИЙ АСПЕКТ

У статті здійснено дослідження соціального захисту дітей та молоді у сучасному українському соціумі з позиції сьогодення. Представлено соціально-педагогічний аспект соціальної політики, зокрема, соціального захисту, забезпечення, супроводу дітей, молоді, інших груп населення. Охарактеризовано міждисциплінарний аспект соціального захисту дітей і молоді, його інтегративну складову. Запропоновано деякі заходи щодо підвищення результативності соціального захисту дітей та молоді.

Ключові слова: соціальний захист, виклики часу, якість соціальних послуг, адресність, інноваційні механізми соціального захисту.